

REALIYA HODISASINING TILSHUNOSLIKDA LINGVOKULTUROLOGIK ASPEKTD A O‘RGANILISHI

Soliyeva Gulxayyo Ibrohimjon qizi,
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti
Lingvistika (o‘zbek tili) mutaxassisligi magistranti
gulhayoibrohimovna@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15204510>

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada realiya hodisasi lingvokulturologik nuqtayi nazardan o‘rganiladi. Realiyalarning tilda qanday namoyon bo‘lishi, ularning milliy-madaniy mazmuni, tarjima jarayonida duch kelinadigan muammolari tahlil qilinadi. Realiyalar misollar asosida sharhlanib, ularning madaniyatlararo kommunikatsiyadagi o‘rni ochib beriladi.*

***Kalit so‘zlar:** realiya, lingvokulturologiya, madaniyat, tarjima, til birliklari, milliy xususiyat.*

Til va madaniyatning o‘zaro munosabati va aloqasini o‘rganish fanlararo muammo hisoblanadi. Mazkur muammoning yechimini bir necha fanlar doirasida hal qilish mumkin. Ulardan biri lingvokulturologiya bo‘lib, tilshunoslikning mustaqil yo‘nalishi sifatida XX asrning 90-yillarida vujudga keldi. Lingvokulturologiya tilshunoslik va madaniyatshunoslik kesishgan nuqtada shakllangan yangi sohadir. Lingvokulturologiya madaniyat va tilning o‘zaro aloqasini, tilda o‘z aksini topgan xalq madaniyatini tadqiq qiladi.

Til kommunikativ, emotsional-ekspressiv, akkumulyativ funksiyalarni bajaradi. Tilning akkumulyativ funksiyasi madaniy munosabatlar, milliy qadriyatlarni aks ettirish xususiyati orqali ham namoyon bo‘ladi. Til va madaniyatning o‘zaro munosabatini o‘rganadigan soha bo‘lgan lingvokulturologiyaning asosiy tushunchalaridan biri realiyadir. Realija tarjimashunoslik, qiyosiy-tilshunoslik, madaniyatshunoslik, etnolingvistikaga oid tadqiqotlarda tillararo va madaniyatlararo farqlarni o‘rganishda muhim o‘rin tutadi. Realija madaniy munosabatlar darajasini yoritishga xizmat qiladi, xalqning turmush tarziga oid tushunchalarni aks ettiradi.

“Realija” so‘zining etimologiyasi ham lotincha “moddiy” degan tushunchaga teng keladi. Realiyalarni moddiy madaniyat belgilari sifatida baholash mumkin. Tilshunoslik va tarjimashunoslikda ma‘lum bir madaniyatga xos predmetlarni ifoda etuvchi so‘z va iboralar keng ma‘noda realiyalar deb yuritiladi. Realiyalar til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni yanada yaqqol namoyon etadi: jamiyatning moddiy va ma‘naviy hayotida yangi realiyalarning yuzaga kelishi tilda shunga mos so‘zlarning shakllanishiga olib keladi. Realiyalar biror bir jamoa yoki ishlab chiqarish korxonasi miqyosi bilan ham chegaralangan bo‘lishi mumkin. Bunga ijtimoiy qatlam, kasb-hunar so‘zlarini misol qilib keltirish mumkin.

Realiyalar quyidagi turlarga bo‘linadi:

Material realiyalar – an’anaviy kiyimlar, ovqatlar, idish-tovoqlar (masalan, do‘ppi, osh, non tandiri).

Etnografik realiyalar – urf-odatlar, bayramlar, marosimlar (to‘y, sunnat, navro‘z).

Geografik realiyalar – joy nomlari, landshaft, tabiat hodisalari (Qizilqum, Chotqol, Orol).

Ijtimoiy-siyosiy realiyalar – siyosiy tizim, lavozimlar, mahalliy boshqaruv shakllari (hokim, mahalla, qorovul).

“Ma’lumki, xalqlarning turmush tarzi, tirikchilik sharoitlari, urf-odat, rasm-rusum, udumlarida juda katta farqlar borki, mavjud lug‘atlardan ularning nomlariga muqobil so‘z topib bo‘lmaydi. Basharti topilgan taqdirda ham, ulardan foydalanish qiyin, negaki, bunday so‘zlar asarda tasvirlangan voqeaga o‘zgacha milliy ma’no berishi mumkin... Xullas, bir tilning lug‘aviy boyligi bo‘lgan bir narsani boshqa tillarga o‘giringanda, bir necha umumiy hollarni nazardan soqit qilganda, “realiy”, ya’ni ag‘darish mushkul bo‘lgan, qo‘shimcha izohtalab “xos so‘zlar”, milliy va mahalliy kolorit “komponent”lariga aylanib qoladi” [1:18].

Realiyalar ma’lum madaniyatda mavjud bo‘lgan va shu madaniyatning ajralmas qismiga aylangan tushunchalar, ya’ni to‘liq milliy-madaniy xususiyat kasb etgan so‘z yoki so‘z birikmalari bo‘lib, boshqa madaniyatda til birligi sifatida voqelanmaydigan yoki mavjud bo‘lmaydigan birliklardir. Shu tariqa realiyalar boshqa madaniyatda assotsiatsiyalanmaydi [2:87]. Lingvokulturologiyada realiya birliklarni tor ma’noda qabul qilish maqsadga muvofiq.

Realiyalar har bir xalqning madaniyatida o‘z aksini topadi, ya’ni lingvolukturologiyani boyituvchi madaniyat belgisidan biri hisoblanadi. Shu bois ham, har bir xalqning madaniyati ijodkorlarning ijod mahsullarida yanada yorqin namoyon bo‘ladi. Quyida zabardast o‘zbek yozuvchilarining asarlaridan misollar keltirib o‘tamiz:

Abdulla Qodiriy – “O‘tkan kunlar” romani.

Realiya: paranji

Matn: “Kelinchakkina boshiga qora paranji tortib, uy orqasiga o‘tib ketdi” [6:111].

Tahlil: Paranji – Markaziy Osiyo, xususan, o‘zbeklar orasida qadimdan ayollar kiygan yopinchig‘. Bu kiyim faqat diniy emas, balki ijtimoiy-axloqiy norma sifatida mavjud bo‘lgan.

Tarjimada: paranji odatda transliteratsiya qilinadi va izoh bilan tushuntiriladi:

She pulled a black paranji (traditional veil worn by Central Asian Muslim women) over her head and disappeared behind the house.

2. Oybek – “Navoiy” romani.

Realiya: arg‘amchi

Matn: “*U arg‘amchini olib, otini daraxtga bog‘ladi*” [7:97].

Tahlil: Arg‘amchi – ot bog‘lash uchun ishlatiladigan maxsus arqon, ko‘pincha cho‘ponlar, dehqonlar kundalik hayotida ishlatadi.

Lingvokulturologik nuqtayi nazardan, bu so‘z orqali o‘zbek xalqining chorvachilik madaniyati ko‘rinadi.

Tarjimada: He took the argamchi (a rope used to tie horses) and secured the horse to a tree.

3. Abdulla Qahhor – “Sinchalak” qissasi.

Realiya: do‘ppi

Matn: “*Keksalar do‘ppilarini to‘g‘rilab, gapni boshlab yuborishardi.*”

Tahlil: Do‘ppi – o‘zbek milliy bosh kiyimi. Nafaqat kiyim, balki identitet belgisi, odob-axloq, yoshga hurmat timsoli sifatida namoyon bo‘ladi.

Tarjima variantlari: The elders adjusted their doppis (traditional Uzbek caps) and began to talk.

Ko‘pincha do‘ppi aynan saqlanadi va izoh bilan beriladi, chunki tarjima tilida bu tushunchaning muqobili yo‘q.

4. Erkin Vohidov – “O‘zbekim” she‘ri.

Realiya: Navro‘z, sumalak, guldasta, doira

Tahlil: She‘rdagi realiya so‘zlar o‘zbek xalqining bayramona ruhiyatini, bahoriy uyg‘onishni, an’anaviy san’at va musiqani aks ettiradi.

“*Sumalak qaynaydi, doira sadosi*” – bu satrlar orqali xalqning qadimiy bayrami – Navro‘zga tayyorgarlik, madaniy-estetik qarashlari aks ettiriladi.

Tarjima misoli: Sumalak is boiling, the doira echoes – signs of spring and celebration fill the air.

Bu yerda sumalak va doira so‘zlari aynan transliteratsiya qilinib, izohlab tarjima qilinadi.

5. Asqad Muxtor – “Chinor” romani.

Realiya: sunnat to‘y

Matn: “*Qo‘shnilar sunnat to‘yga taklif qilishdi*” [8:59].

Tahlil: Sunnat to‘y – islomiy an’anaga ko‘ra, o‘g‘il bolalarning sunnat qilinishi munosabati bilan o‘tkaziladigan to‘y. Bu ijtimoiy jihatdan muhim tadbir hisoblanadi.

Tarjimada: The neighbors invited them to a sunnat toy (circumcision celebration).

Bu realiya boshqa tillarda muqobiliga ega bo‘lsa-da, o‘zbek kontekstida u alohida madaniy mazmunga ega.

“O‘ZBEK FILOLOGIYASI: MUAMMO VA YECHIMLAR” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

Til – madaniyat ko‘zgidir, realiya esa uning eng yorqin aksidir. Realialarni lingvokulturologik nuqtayi nazardan o‘rganish, til orqali milliy ongini, madaniyatni anglashga yordam beradi. Tarjimonlar, tilshunoslar va madaniyatshunoslar uchun realiya hodisasi chuqur tadqiq etilishi zarur. Bu, o‘z navbatida, madaniyatlararo muloqotni samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Usmanova Sh. Tarjimaning lingvomadaniy aspektlari. – T.: Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, 2015. – 192 b.
2. Широнова Р.Х. Диний реалияларнинг бадиий таржимада берилиши. – Т.: Мумтоз сўз, 2011. – 136 б.
3. Неъматов Х., Расулов Р. Ўзбек тилининг лексикологияси асослари.– Т.: Ўқитувчи, 1995. – 128 б.
4. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – T., 2002. – 164 б
5. Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek. Navoiy. -Toshkent: Navro‘z, 2019.